

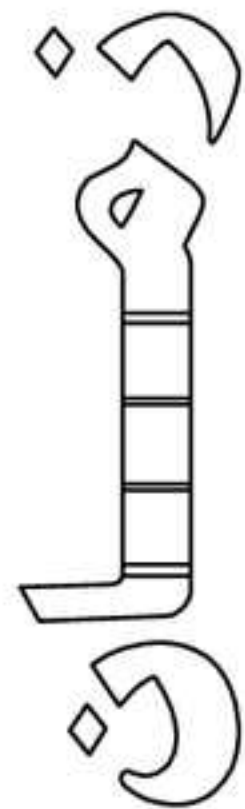
نه‌خشه‌سازی یا زمانی

موحه‌مه‌د ره‌زا باتنی

وه‌رگێران: م. راهین

زانکویا زاخو / فاکولتیا زانستین مروفایه‌تی / پشکا زمانی کوردی

ئیک ژ وان بابەتین دی کو دچیتە د ناڤ بواری زمانغانیا جفاکیدا نه‌خشه‌سازی یا زمانیە (language planning). نه‌خشه‌سازی یا زمانی بریتیه ژ هەر جورە ده‌ستکاریکرنه‌کا کو ژ لایێ ده‌وله‌تیقه یانژی ریکخراوه‌کا کو ژ لایێ ده‌وله‌تیقه ده‌یتە پشتەقانی کرن، د پیکهاته و بکارئینانا زمانی دا ده‌یتە کرن. که‌واته لدویف قی پیناسی، نه‌خشه‌سازی یا زمانی بیاقه‌کی مه‌زن بخوه‌قه دگریت ب شیوه‌یه‌کی کو کیشین گرنگین مینا هه‌لبژارتنا زمانی فه‌رمی ل وه‌لاته‌کی چهند زمانی و بابەتین کیم بهاتر مینا پیشکه‌شکرنا هنده‌ک پیشنیاران لدور وه‌که‌ه‌قکرنا رینقیسی و ... هتد دچنه د ناڤ بواری کارکرنا ویدا. ژوی لایقه کو ب شیوه‌یه‌کی گشتی نه‌قه‌هسته به‌ربه‌لاقه کو زمان ئیکه ژ بنه‌مایین ناسناما نه‌ته‌وه‌یی یا هەر گه‌له‌کی، له‌وا ب نه‌چار ده‌وله‌ت و گروپین نه‌ته‌وه‌خواز د هەر جفاکه‌کی دا نه‌شین خوه له‌مه‌به‌ر زمانی نه‌ته‌وه‌یی دا بی ده‌نگ بکه‌ن. له‌وا هەر ده‌وله‌ته‌ک، لدویف تایبه‌تمه‌ندیا وه‌لاتی خوه، پشکداریی د نه‌خشه‌سازی یا زمانی دا که‌ت لی نه‌قه‌پشکداریه ژ ده‌وله‌ته‌کی بو ده‌وله‌ته‌کا دی ده‌یتە گوهورین. ژبه‌ر په‌یدا بوونا ده‌وله‌تین نوو ل سه‌دی بوریدا و ژبه‌ر پیکولاقان ده‌وله‌تان ژبوونا جیگیرکرنا ناسناما خوه یا نه‌ته‌وه‌یی، نه‌خشه‌سازی یا زمانی پشتی شه‌ری جیهانی بی ئیکی گرنگی و به‌لاقبوونه‌کا بی وینه بخوه‌قه دیتیه. ژبه‌ر کو نه‌خشه‌سازی یا زمانی گریدای ب هنده‌ک فاکته‌رین نه‌زمانی مینا فاکته‌ری نه‌ته‌وه‌یی، ئایینی، ئابووری، جفاکی، ده‌روونی و ... هتده و نه‌قه‌فاکته‌ره ژی ژ جفاکه‌کی بو جفاکه‌کی دیتر ده‌ینه گوهورین، له‌وا نه‌خشه‌سازی یا زمانی ژی پیتقیه لدویف کاودانین تایبه‌تین هەر جفاکه‌کی به‌یته گوهورین.

رووگه‌ه

وه‌رزیه، پوهنی دده‌نه له‌توبین و وه‌رگێرانین مروفایه‌تی و زانستی

ژماره 1 هه‌فتیا 2011

واته پیتقیه ل هر جفاکه کی نه خسه سازیه کا تایبته بهیته پهیره و کرن کو دگهل کاودانین وی دا بگونجیت و نابیت بیی قه کولین و لبر چاقرتتا قان کاودانان لاسایی یا نه خسه سازی یا جفاکه کی دیر بهیته کرن. ژبه رکو د هنده ک نه خسه سازیین زمانیدا گرنگی ب نالوزیا فی بابته نه هاتیه دان و نه خسه سازان بلهز و لژی کاریه گه ریا هست و سوژا نه ته وهی دا هنده ک بریارین زمانی داینه، لهوا نه گه هشتینه چ نه نجامین باش و شکهستن خواریه و ژبلی ژیکقه بوون و دابه شبوون بسهر چندین گروپان دا چ نه نجامین دی نه بوینه.

هر چند وه کی مه گوتی ژبه ر کاودانین تایبته، پیتقیه نه خسه سازی یا زمانی یا هر جفاکه کی جودا بهیته باس کرن، لی دگهل قی چندی ژی نه دشین نه و چالاکیین د قی بواری دا دهینه نه نجامدان، دابه شی چوار گروپان بکهین:

- ۱- زیندی کرن یانژی هلبژارتنا ئیک ژ زمانین خومالی وه کو زمانی فرمی.
- ۲- قه ژاندنا زمانی بشیوهیه کی کو زمانی فرمی بشیت بهرسقا هموو پیتقیاتی بین زانستی و هونه ری ین سهرده می بدهت.
- ۳- پالافتنا زمانی ژ که رهستین بیانی.
- ۴- رینقیس و بابته ین گریدای ب ویتقه.

نه و خاله ژ هه ژ جودا نینن و هنده ک جارن د نه خسه سازی یا زمانیدا هموو یان هنده ک ژ وانان پیکقه دهینه باس کرن. دگهل قی چندی ژی، ژیک جودا کرنا وان کاری مه ساناهیت دکهت و باشتر دشین باس بکهین.

۱- هلبژارتنا زمانی فرمی

پیکول ژبوونا دروست کرنا زمانه کی فرمی دیروکه کا دور و دریز هیه. که قنترین دهزگه هی فرمی کو بو قی مه بهستی هاتبته دانان ناکادیمیا فرهنسی به کول سالا ۱۶۳۵ ی هاتییه دامه زرانندن تا وه کو (لژی چاقدیریا دهوله تی دریکا به لاق کرن، ئیکگرتن و پالافتنا زمانی فرهنسیدا کار بکهت) ناکادیمیا فرهنسی لدهمه کی هاته دامه زرانندن کو ههتا رادهیه کی سنورین دهوله تا فرهنسا هابتوونه دیار کرن لی چ ئیکگرتنا که لتوری و زمانی لی نه دهاته دیتن. لدویف نهو به لگین کو گه هشتینه مه دیار دیت کو ههتا سالا ۱۷۸۹ ی نیقه کی ژ خه لکی باشووری قی وهلاتی زمانی فرهنسی نه دزانین، نه رکی

ئاكادېميا فرەنسى ئاقە بوو كو زمانى فرەنسى (ئستاندارد) بىكەت و فرەھەنگ و رىژمان و ياساين ئىكگرتى بو رىنقىسا وى دانىت. ئاكادېميا فرەنسى د ئەركى خوە دا سەرکەفت هەتا رادەپەكى كو ئەقرو ھندەك كەس دوى باوهرى دانە كو ئاكادېميا فرەنسى بوپە ئەگەرى ھىكەتى و رەقاتىيا قى زمانى. پىكول ژبوونا زىندىكرنا زمانەكى فرەمى ل چەرخى بورى ژى دا نمونىن زور ھەنە. ئىك ژ وان پىكولان زىندى كرنا زمانى عىبىرە وەكو زمانى ئاخافتنى ژ سالا ۱۸۸۱ ى ل فلستىنى دەستپىكر و ل سالا ۱۹۰۴ ى ژى گروپەك لژىر ناقى (كومىتا زمانى) ھاتە درووست كرن لى پىكول ژبوونا زىندى كرنا زمانى عىبىرى ب پەيدا بوونا دەولەتا ئسرائىلى خورت تر بوون رووپەكى فرەمى بخوە قە گرت. ل سالا ۱۹۵۳ لدويف ياساين (ئاكادېميا زمانى عىبىرى) ھاتە دامەزراندن و ژ رىكخراوين فرەمى يىن دەولەتا ئسرائىلى ھاتە ھژمارتن. ئارماند ژ دامەزراندنا قى ئاكادېمىي (ئاراستە كرنا وەرارا زمانى عىبىرى لسەر بناغى قەكولىنن زانستى) بوو. برىارين ئەكادېمىي لدور رىژمانا زمانى، رىنقىسى، پەيقان و زاراقان و ... ھتد ھىژا ياساين ھەپە و پىشتى كول روژناما فرەمى دا بەلاق دىن پىتقىە دەزگەھىن پەرور دەپى و رىكخراوين دەولەتى لدويف بچن. لدويف راپورتا پسپورن قى بوارى ئاكادېميا زمانى عىبىرى د كارى خوە دا سەرکەفتى بووپە. ژ لايەكى قە پەيقىن زانستى و ھونەرىن زور ھاتىنە درووست كرن و فرەھەنگەكا زمانى يا دەولەمەند پەيدا بووپە و ژ لايەكى دىقە رىژمانا زمانى عىبىرى ھاتىبە دەستكارى كرن تا وەكو ياسا و بنەماين وى سادەتر و گىشتگىتر بىن و بقى رەنگى فىر بوون و بكار ئىنانا وى ساناھىتر بىت. لى لدور راستقەكرن و گورىنا رىنقىسا عىبىرى كو ژ بابەتىن گەرىمىن ئاكادېمىي نە ھەتا نھو چ برىار نەھاتىنە دان.

نمونه كا دى يا ھەلبىژارتنا زمانى فرەمى ل چەرخى بورىدا بو وەلاتى ئەندونىزىيائى دزقرىتەقە. ئەقرو ب زمانى ئەندونىزى دەپتە نىاسىن و زمانى فرەمىي دەولەتا ئەندونىزىيە، شىوى دەستكارى كرى و پىشقىە چووبى ئىك ژ دىالىكتىن زمانى مالايائى يە، كو ژ كەقندا لقى دەقەرى وەكو زمانى فرەنكى ھاتە بكار ئىنان. پىنگاكا ئىكى ژبوونا جىگىر كرنا زمانەكى فرەمى ل سالا ۱۹۲۸ ى ھاتە ھاقىتن، دەمى گروپەكا نىشتمان پەرورە ئەندونىزى كو لوى دەمى كولونىا ھولەندا بوو، سویند نامەك بەلاق كرن كو دروشمى وان برىتى بوو ژ ئىك دەولەت، ئەيك مللەت و ئىك زمان لى ئارەزوويا

نەخشەسازى يا زمانى

روگەھ

پەرزىپە، پونەى ددەنە قەكوبىن و ھەركىزان مەرقابەنى و زانستى

ژمارە 1 ھافىنا ۲۰۱۱

هه‌بوونا ئێك زمانی فەرمی هەر بچە نههات و زمانی هولهندی به‌رده‌وام وه‌كو زمانی فەرمی و زمانی په‌روه‌ردی و قوتابخانی و زانکویی بکار دهات.

لشەری جیهانیی دووی ئندونیزیا که‌ته بن دهستی ژاپونیان، ژاپونیان دقیای زمانی ژاپونی لشیونا زمانی هولهندی بکه‌نه زمانی فەرمی. لی گرفتاریین شەری ئەق بیاقه نه‌دا وان کو دگهل نیشتمانپه‌روه‌رین ئەندونیزی هه‌فرکیی بکه‌ن له‌وا بنه‌چار لدویف بانگه‌وازیا خه‌لکی وی وه‌لاتی چوون و زمانی ئەندونیزی وه‌كو زمانی فەرمی میی قی وه‌لاتی هاته راگه‌هاندن. پشتی قی ریا‌ری زمانی هولهندی ل قوتابخانه و داموده‌زگه‌هان هاته قه‌ده‌غه کرن و زمانی ئندونیزی جهی وی گرت. لی چونکه ئەق زمانه بو قی باری

گران یی به‌ره‌ف نه‌بوو، بکار ئینانا وی وه‌كو زمانی فەرمی گه‌له‌ك ئاسته‌نگ درووست کرن له‌وا ژاپونی نه‌چار بوون ژبوونا قه‌ژاندنا قی زمانی گروپه‌کی لژیر نا‌قی (کومیتا زمانی ئندونیزی) درووست بکه‌ن. ئەق کومیته‌یه سه‌ره رای چه‌ندین جاران گورین ژ لایی نا‌قی و پیکه‌تیه‌قه پشتی سه‌ربه‌خویی یا ئندونیزیی ل سالا ۱۹۴۵ ی ژی هەر یا به‌رده‌وام بوو دکاری خوه یی قه‌ژاندنا زمانیدا. قه‌ژاندنا زمانی ژ لایه‌کیقه پیکول دکر ژبوونا دانانا فه‌ره‌نگه‌کا مه‌زن کو په‌یقین ئاسایی یین زمانی بخوه‌قه بگریت و ژ لایه‌کی دیقه پیکول دکر تاوه‌کو ب درووست کرن و دانانا په‌یف و زارا‌قین زانستی و هونه‌ری فه‌ره‌نگا وی

نه‌خشه‌سازی یا زمانی

روگه‌ه

وه‌زیسه، پوه‌ی دده‌نه قه‌توبین و وه‌رگیراین مرۆفاه‌تی و زانستی

ژماره 1 هه‌فینا ۲۰۱۱

زمانی ژ لایی په یقانه دهولمه مند بکته. لی ګرنگترین پشکا نه خسه سازی یا زمانی نقیسن و بهره فکرنا ریژمانا زمانی یانژی ب ګوتنه کا دی (درووستکرنا ریژمانا نه ندونیزی) بوو. چونکی نه ژ زمانه چ جارن زمانی که لتور و نه ده بیاتان نه بوو و پتر بو مه به ستا په یوه ندی کرنی د کاروبارین بازرګانی دا دهاته بکار ټینانان لهوا ګرنگی ب

وه کهه قی وا ټیک دست بوونا وی زمانی نه هاتوو دان و د نه جامدا چوارو جوری و نه وه کهه قیه کا مه زن د یاساین په یقسه سازی و رسته سازی یا وی زمانیدا دهاته دیتن، بقی رهنگی کاری کومیتا زمانی ته نیا سالو خدانا یاساین ریژمانی و په یقسه سازی وی زمانی نه بوو و هه تا راده یه کی لایه نی داهینانی ژی بخوه قه ګرت. دګه ل قی چهن دی ټم دشیین بیژین نه و نه ندونیزیانی یا کو روژه کی زمانه کی خومالیی کیم بها و قه دهر بوو، ژ نه جامی بکار ټینانا نه خسه سازی زمانی نه قرو زمانی فه رمیی دهوله ته کییه کو ژ لایی ریژا ناګنجیانقه ل ریژا شه شی ل جیهانی دهیت و سه د میلیون کهس لوی وهلاتی دژین.

نه خسه سازی یا زمانی

روګه ه

وه رزیه، پوهنی دده نه له کوین
و وه کیرین مرقابه نی و زانستی

ژماره 1 هافینا 2011

۲ - قهژاندنا زمانی

وهکی لسهر ئاماژه پئی هاتییه کرن نهخشه سازین زمانی د

پروسا زیندی کرنا زمانهکیدا پیکولا بهرفره کرنا فرههنگا وی زمانی ددهن. شهگر بریار وهسایه کو زمانهک مینا زمانکی فرهمی ل ههمی ئاستان دا کهرستی پهروهده و فیئر کرنی بیت، بنهچار پیئتقیه بو ههموو چه مکین زانستی و هونهر بیین نوو پهیف ههبن، چونکی شهگر وهسا نه بیت دی ژ پهیقین بیانی تهژی بیت و بقی رهنگی دی ناسنما خواه ژ دهست دت یانژی دی خهک وی ب زمانهکی نهزوک زانی و هییدی هییدی دهیته پهراویژ کرن و ژ کارکرنی دکه قیت. لی پیئتقیه تیا ب بهرفره هکرنا پهیقین زانستی ته نیا گریدای ب وان زمانانقه نینه کو ژ نوو دهین ئه رکی زمانی فرهمی ل وهلاتی خواه ببینن. گهلهک ژ زمانین کهفن

ژی کو بو چهندين سالان زمانی فرهمی بووینه بنهچاری ژبوو ناهندی کو خواه دگهل جیهانا ئه قرو دا بگونجینن پیکول کرینه تاوه کو فرههنگا خواه دهوله مه مند بکهن. زمانی عرهبی ئیک ژقان زمانانه. چونکی وهلاتی مسری ژلایی کهلتووریهه پیشهنگا دهوله تین عه ره بیه، ل وا هزارا نوو کرنا پهیقین عه ره بی ژی زویتر لقی وهلاتی سه ره لدایه و بویه شهگر تا وه کو (کوژی زمانی عه ره بی) ل سال ۱۹۲۲ ی بهیته دامه زراندن کو ژوی دیروکی هه تا نهو بهرده و امی دایه کار و بزاقین خواه. زمانی فارسی ژ ئیکه ژوان زمانان.

نهخشه سازی یا زمانی

رووگه ه

وهزیسه، پویته ددهنه فه کوبین و وه گیزاینن مرؤقههتی و زانستی

ژماره 1 هافینا ۲۰۱۱

فهرهنگخانا زمانى ل ئيرانى ژبه ر قى يه كى هاتيبه دامه زراندن كو فهرهنگا زانستى يا زمانى فارسى له مبه ر ته كنولوژى يا زانستى و هونه رين نوى دا دهوله مه ند بكه ت.

الابجدية التركية القديمة	الابجدية التركية الحديثة	طريقة اللفظ
ا	a, e, o	إلف eliph
ء	a, e, i, u, ü, ' ,	همزة hemza
ب	b	بي be
ت	t	تي te
ث	s	سي se
ج	c	جم cim
چ	ç	چيم çim
ح	h	حاء ha
خ	h	خي hi
د	d	دال dal
ذ	z	زيل zel
ر	r	ري ri
ز	z	زي ze
ژ	j	زي je
س	s	سين sin
ش	ş	شين şin

www.wataan.com

۳- پالاقته يانژى پاقرنا زمانى

دهمى ژ نه نجامى هنده ك فاكته رين له شكه رى، سياسى، ئابوورى، ئايينى و ... هتد كه لتوورى نه ته وهيكى يانژى گه له كى سه ر كه لتوورى نه ته وه و گه له كى دى دا

نه خشه سازى يا زمانى

روگه ه

وه ربه، پوهنى دده نه له كو بن و وه ر كيرمين مرقابه نى و زانستى

ژماره 1 هافينا ۲۰۱۱

زال دبیت، شیوازیڼ قی زال بوونی بگهلهك شیوان بسهر قی گهل و نهتوهی دا دیار دبی، نیك ژ وان کارتیکرنا، کارتیکرنا زمانی به، واته گهلهك کهرهستیڼ زمانی نهتوا زال بووی دهینه وهرگرتن. لی ههر گاڤا فاکتهریڼ قی هیرشا کهلتووری ژ ناڤ چوون یانژی ست بوون، لدویف نهخشهسازیهه کا گونجای پیکولا ژ ناقبرنا قان شیوازیڼ قی زمانی بیانی نه هیته دان، رهنگه بو سهدان سالیڼ دی یانژی ههتا ههتایی ژی بهردهوام بن. باشترین نمونه ژی بو قی چندی پهیقین عه رهبی د ناڤ زمانی فارسیدا و پهیقین فرهنسی د ناڤ زمانی ښکلیزی دانه. لقی چاخی کو نهتوهه پهرهستی گههشتیه کویتکی و گهلهك دهولهتیڼ نوو دروست بووینه، پیکول ژبوونا پالافتنا زمانی و لادانا شیوازیڼ بهری خورتر بووینه و د نهخشهسازي یا زمانیدا گرنگیه کا زور پی دهیته دان. چونکی زمانین نهووی رابردوویه کی نهخوش و خوینا قی ل وهلاتین کولونی زینید دکه نهقه لهوا زوربهیا دهولهتیڼ نوو دروست بووی پیکوله کا خورت دکهن تا وهکو شیوازیڼ قان زمانان ژ زمانی فهرمی و خومالی بی خوه پاقر بکهن. بو نمونه ژبوونا زیندی کرنا زمانی هندی وهکو زمانی فهرمی هندستانی، پیکول دهیته کرن ل شوینا پهیقین زانستی و هونه ریڼ ښکلیزی ژ کهرهستیڼ سانسکریتی پهیقین نوو بهینه دروست کرن. ل پاکستانی پءیچکول دهیته کرن کو نوردو، زمانی فهرمی قی وهلاتی، ژ پهیقین ښکلیزی بهینه پاقر رکن لی هه مبهه بکار ښاننا پهیقین عه رهبی و فارسی د قی زمانی دا چ نهخشه و بهرهنگاریههک نینه. ژ نهقا هاتییه گوتن نابیت بگههینه قی نهنجامی کو ل چاخی نهو دا نهڤ پالافتنی ته نیا رووبهرووی زمانین نهووی دبیت. تورکیا د پالافتنا زمانی خوه دا پینگاقین بهروفاژی هاقیتینه.

نهخشهسازي یا زمانی

روگهه

وهزیسه، پوهنی ددهنه فه کوبن و وهر کترین مرهقههتی و زانستی

ژماره 1 ههفینا ۲۰۱۱

پشتی بداوی هاتنا شهری جیهانی نیکی و پارچه پارچه بوونا نیمپراتوریا عوسمانی کو پاشایین وی خوه ب خلیفین موسولمانان و ریبهریڼ جیهانا نیسلامی دزانین، کومارا تورکیی ل سالا ۱۹۲۳ ی دروست بوو. ریبهریڼ تورکیا نوو و بتاییهتی کهمال نهتاتورک دوی باوهری دا بوون کو پیتهیه د گهلی تورک دا ههسته کا نهتوهی یا نوو دروست بکهن بشیوهیه کی کو تورک بوونا خوه ل پلا نیکی و موسولمان بوونا خوه ل پلا دووی دانن. و بریار دان ژ بوونا زیندیکرنا ناساناما نهتوهی، گهلی تورک ژ رابردووی و بی نیسلامی قهقهتینن. ژ لایه کی

بوويه شهگهري درووست بوونا فرههنگين عوسماني - توركي. توركياته نيا وهلاته كه كو نه چار بوويه ژبوونا تيگه هشتنا وان په يث و زاراقچن پينجي سالان لبهري نهو د زماني ويېخوه دا دهاتينه بكار نينان فرههنگان درووست بكهت و نهو په يث و زارقب توركي نهو بهيته وهرگيران يانزي شلوفه كرن.

بابه تي رينقيسي رهنگه ب شيوين جوراجور د نه خشه سازي يا زماني دا باس بهيته كرن:

۱- ههلبژارتنا رينقيسه كا گونجاي ژبوونا وان زمانان كو ههتا نهو نه هاتينه نقسين: ل جيهاني گه لك زمان ههنه كو ههتا نهو رينقيس نينه و بتني پي دهينه ناخافتن. بابه تي قه كولين ل قان زمانان و ههلبژارتنا رينقيسه كا گونجاي بو وان رهنگه ل هندهك وهلاتاندا بكه قيته د ناؤ نه خشه سازي يا زمانيدا.

۲- ههلبژارتنا رينقيسه كا هه قيشك: ل وان وهلاتين چهند زماني، چهندين رينقيس زي ههنه واته هه مي يان زي هندهك ژ قان زمانن رينقيسا خوه يا تايبهت ههيه. هه بوونا رينقيسين جياواز ل وهلاته كي پروسا پيوهنديكرن نالوزتر دكهت. ههلبژارتنا رينقيسه كا هه قيشك ل قان وهلاتان رهنگه بكه قيته دكاري نه خشه سازي يا زماني دا. بو نمونه سياسه تا زماني يا نيكه تيا سوقيهت نه قه بوو كو زمانين جياوازين قى وهلاتي هه مي رينقيسا سيريلي (cyrillic) وه كو رينقيسه كا هه قيشك بكار بينن. ژبه ر قى يه كي، بو نمونه، ل تاجيكستاني كو ب جوره كي ژ زماني فارسي دناخفن، رينقيسا سيريلي بكار هات. (واته هه نهو رينقيسا رووسي، نهرمه ني، كوردي، نازهرى و... ل قى وهلاتي پي دهيته نقيسين).

۳- راستقه كرنا رينقيسي: هندهك جاران ژبه ر گورينا زماني و نه گورينار رينقيسي، رينقيسا په يقان ئيدي نه شيت نوينه راتيا راسته قه نه يا زاركرا په يقان بكهت، بو نمونه رينقيسا په يقان laugh, night و ... هتد.

د زماني ننگليزي دا نوينه راتيا زاركرا كه قنا قان په يقان دكهت. هندهك جاران زي رهنگه سيسته مي رينقيسي كي ماسي هه بن و نه شيت نوينه راتيا دهنگين زماني بكهت، بو نمونه د رينقيسا فارسي دا سي قاولين (e,e,u) ناهينه نقيسين و د نه نجام دا زاركرا هندهك په يقان بدرووستي ديار نابيت.

هندهك پيشنيار مينا، د زمانى ئنگليزى دا لشوينا night، right و nite و rite بهيته نقيسين يان هندهك پيشنيار بو فارسيى كو سى قاول لسهر ئهلف و بييا زمانى فارسي بهينه زيده كرن كو نوينه راتيا سى قاولين سهرى بكهت يانزى ل شوينا چوار پيتين (چ، ق، ژ، ز) كو د فارسيى دا هموو نوينه راتيا دهنگى Z دكهن بتنى ئيك ژوان بهيته هلبژارتن و ئهوين دى ژ ئهلفو بييا فارسي بهينه كيم كرن و گهلهك پيشنيارين ژقى رهنگى، هموو دكهقنه دناق خاننا راستقه كرنا ريئقسيى دا.

۴- وهكههق كرنا ريئقسيى: هندهك جاران شيوى ريئقسيى د زمانهكى دا وهكههق نينه واته هندهك پهق ب چهندين شيوان دهينه نقيسين، مينا زمانى فارسي كو دشيپن هندهك پيتين وي پيئكفه يانزى جودا بنقيسين و ... هتد. {يانزى د زمانى كورديدا هندهك جاران پهيف پيئكفه يانزى جودا دهينه نقيسين مينا "پيشكش كرن" و "پيشكش كرن"} رهنگه ل وهلاتهكى (نستاندارد كرنا) ريئقسيى بچيته د ناق نهخشه سازى يا زمانى دا. {ئهق بهلاقويين كو هندهك جاران ژ لايى كورى زانيارى كورد لدور ريئقسيى كوردى ب ئهلفوييا عهههه دهردهقن دچنه ژير خالا وهكههق كرنا ريئقسيى.}

۵- گورينا ريئقسيى: گورينا ريئقسيى واته لادانا ريئقسيى نهو دهيته بكار ئينان و هلبژارتنا ريئقسيهكا دى لشوينا وي. ئهقه مهزنترين گورينه كو لدور ريئقسيى دهيته ئهنجام دان. ل ههر وهلاتهكى ناسياىي كو باس ل گورينا ريئقسيى هاتيهه كرن، مينا هندستان، پاكسان، چين، ژاپون، ئيران، ئيسرائيل، ئهقى پيشنيارى لايهنگر و دژين خوه ههبوونه لى د ئهنجام دا ژبهه فاكتهرين جورا و جور بو دهههكى كورت يانزى بو ههر و ههر هاتيه فهراموش كرن. بشيوهيهكى گشتى ل ههر جههكى كو ئهدهبياته كا كلاسيكيا ب هيز ههبيت، واته خزينهكا ئهدههه و كهلتوورى ل پشت ريئقسيى بيت، پيشنيارا گورينا ريئقسيى توشى گهلهك دژايه تيان دبیت و د ئهنجام دا دهيته فهراموش كرن. ههتا ل چينى كو دهولهتهكا ناغه نديا ب هيز ههيه گورينا ريئقسيى بجه نههات. ههتا سالا ۱۹۸۵ ى ژى ئهق باهته د ناق نهخشه سازى يا زمانى يا دهولهتى دا بوو لى ژوى ديروكى ويغه ئيدى باس ژى نههاته كرنو هيدي هيدي هاته ژبهه كرن. ل چينى فاكتهههكى دى ههيه كو ناهيلىت ريئقسيى وي بهيته گورين: گورينا ريئقسيى چينى دى ئيكهتيا زمانى ل چينى ژ ناق بهت چوكى د

رینقسا لوگوگرافا – logograph چینی دا هر هیمایهك لبهرامبهه پیهکی یانژی یه که یه کا بچوویکا ریژمانی رادوهستیت کو نه رکئی خوه یی په یوه ندیکرئی لپشت دهنگان را دبینیت، هر ژبهه قئی رینقسی یه کو ناخافتنکه رین دیالیکتین جودا جودایین دشیین پیوه ندیی ب هه قرا بکه، چونکی جوداهی یا د ناقبهه را دیالیکتین چینی دا هندهك جاران دگه هینه جوداهی یا ناقبهه را دوو زماناندا. ب (فوتیمی کرنا) رینقسی، رینقسیا چینی دی نه رکئی پیوه ندیکرئی ژ دهست دهت و د نهجام دا زیانی دگه هینیه ته نیکه تیا زمانی لقی وهلاتی.

دگهل وان هه موو ناسته نگیین کو د که قنه ریکا گورینا رینقسی دا، لی نه م دشیین گورینا رواگه یی کو لدویف دهنگسازی تورکی گورین تیدا هاتبوونه نهجام دان ل سالا ۱۹۲۸ ی هاته به رهه قکرن و ل سالا ۱۹۲۹ ی بکار نینانا رینقسیا عه ره بی هاته قه دهغه کرن و له هه مان سال ژی فی کرنا زمای فارسی و عه ره بی ل قوتابخانان هاته راوهستاندن. قئی گورینی پتر ژ هه فاکته ره کی دی گه لی تورکیا ژ رابردویی وی یی نیسامی قه قه تاند و ریك بو گه هشتنا وی ب وهلاتین نه وروپی خوهش کر.

به ری کو بابه تی نه خشه سازی یا زمانی بداوی بینین، د جهی خوه دا یه کو باسی خاله کی بکه م. د هه موو وان نه خشه سازیین زمانی بین سه ره که فتی دا خه می جاری دوو مه رج هه بوونه: نا نیکی هه بوونا پالده ره کی لنک خه لکی و یا دووی پشته قانیا دهوله تی، نه ق پالده ره ژی لنک خه لکی رهنگه ل شیوه یین جودا جودا بیت، مینا گه هشتنا ب سه ربخه ویی یا نه ته وه بی (وهك نیندونیزیا)، زیندی کرنا که لتووری نه ته وه بی (وه کی سرائیل) و ... هتد. نه گه ره نه ق پالده ره لنک خه لکی نه بیت نه و نه خشه سازیا دهوله ت پی رادبیت دی شیوازه کی زورداریی بخوه قه گریت و د نهجام دا سر ناکه قیت. نه گه ره دبینن کو نه خشه سازیا زمانی ل تورکیا سه ره که فت ژبهه قئی یه کی بوو کو ریبه رین قی وهلاتی شیان پالده ره کی بهیژ لنک خه لکی تورکیا درووست کرن و ریکی بو وهرگرتنا گوهورینان خوهش بکه ن. ژ لایه کی دیقه نه گه ره پالده ری پیته قی لنک خه لکی هه بیت لی پشته قانیا دهوله تی نه بیت، نه خشه سازیا زمانی ژ نهجامی تاکره وی و بریارین که سوکی شکه ستنی دخوت و چ نهجام نابن. ب کورتی هه بوونا پالده ره ی پیته قی لنک خه لکی و پشته قانیا دهوله تی ب هه قرا، خالا سه ره که فتنی یه بو هه ره نه خشه سازیه کا زمانی.

نه خشه سازی یا زمانی

رووگه ه

وه ره یه، پوهنی دده نه قه کوبین و وه رکیترین مرقلاپه تی و زانستی

ژماره 1 هه فینا ۲۰۱۱

نهو نه‌گه‌ر لژیر روښنایی یا قیّ هزریّ کاریّ فرهه‌نگ‌خانا زمانى ل ئیرانیّ هه‌لسه‌نگینین، دىّ بینین کاریّ قیّ فرهه‌نگ‌خانیّ د ژینگه‌هه‌کیّ دا بریقه دجیت کو هه‌ر دوو مه‌رجین سه‌ری تیدا نینن. راسته کو هه‌ر شه‌ف د روژناماندا دخوینین کو سمینار سازین پسپور دبیزن "زمانى فارسی ییّ د مه‌ترسییّ دا"، "زمانى فارسی قورتال بکه‌ن" و هنده‌ک دروشمین دىّ ژقی ره‌نگی، لیّ ب هزرا نقیسه‌ریّ قیّ بابه‌تی خه‌لکیّ ئیرانیّ بشیوه‌یه‌کیّ گشتی هه‌ست ب هندى ناکه‌ن کو زمانى فارسی ییّ د مه‌ترسییّ دا، و براستی ژى هه‌ستپی‌ک‌رنا وان یا درووسته چونکی نه‌بتنیّ چ مه‌ترسیه‌ک هه‌ره‌شىّ ل زمانى فارسی ناکه‌ت به‌لکو باره‌دوخىّ زمانى فارسی ژ هه‌ر قوناغه‌کا دىّ گه‌شتر و باشتره. که‌واته د کویراتیا هزرا ئیرانیان دا زمانى فارسی چ کیّماسی لیّ په‌یدا نه‌بوینه کو بیته پالده‌ره‌ک تا وه‌کو ده‌ستکاری بین زماى په‌سه‌ند بکه‌ت. ژ لایه‌کیّ دیقه، راسته کو فرهه‌نگ‌خانه ژ لایىّ ده‌وله‌تیقه هاتییه دامه‌زراندن و هه‌ر سال ژى بودجا ویّ ژ لایىّ ده‌وله‌تیقه دهیته دابین کرن لیّ نه‌ف فرهه‌نگ‌خانه پشته‌قانىا ماینه قیّ و کاره‌کی یا ده‌وله‌تیّ بیّ باره. نه‌بوونا پالده‌ریّ پیّتی لنگ خه‌لکی دبیه نه‌گه‌ر کو ده‌نگی نه‌رازیبوونى له‌مبه‌ر پیّین ده‌ستکردین فرهه‌نگ‌خانیّ بلند بیته و هنده‌ک جاران ژى ترانه پیّ بهینه کرن.

نه‌بوونا پشته‌قانىا ده‌وله‌تیّ ژى دبیه نه‌گه‌ر کگو بریارین فرهه‌نگ‌خانیّ هیّزا یاسایی و بجه‌ئنانى نه‌بیت و ژ چوار دیوارین فرهه‌نگ‌خانیّ پتر ده‌رباز نه‌بیت. بکورتی، واته نه‌بوونا پالده‌ریّ پیّتی لنگ خه‌لکی و نه‌بوونا پشته‌قانىا ده‌وله‌تیّ، بووینه نه‌گه‌ر کو فرهه‌نگ‌خانه وه‌کو ریّک‌خراوه‌کا بیّ مفا بهیته هژمارتن.

نه‌و ژیده‌ریّن کو د نقیسینا قیّ بابه‌تی دا مفا ژى هاتنه وه‌گرتن:

۱- dell hgmes (ed), language in culture and society, harper row, ۱۹۶۴.

۲- j.a. fishman (ed.), reading in the sociology of language, mouton. ۱۹۷۰

۳- joan rubinand björn h. Jernudd (eds.), can language be planned? The university press of hawaii, ۱۹۷۱.

نه‌خشه‌سازی یا زمانى

رووگه‌ه

په‌ریسه، پوهنەى دده‌نه له‌توبین و وه‌رکیرانین مروفاه‌نى و زانستى

ژماره 1 هه‌فینا ۲۰۱۱

e gliyn lewis, multilingualism in the soviet union, -٤
mouton, ١٩٧٢.

m.a.k. halliday, angus mcIntosh and beter strevens, the -٥
linguistic seiences and language teaching, chapter٤,
longmans, ١٩٦٤.

einar haugen, natonal and internatinal languges, in -٦
linguistics, voice of america forum lectures, ١٩٦٩.

suzette h. elgin. What is linguistics? Prentice – hall, -٧
١٩٧٣.

٨- زبان و زبانشناسی، رابرت ا. هال، ترجمه محمد رضا باطنی، انتشارات جیبی، ١٣٥٠.

٩- مسائل زبانشناسی نوین، محمد رضا باطنی، انتشارات آگاه، ١٣٥٤.

نه خسته سازی یا زمانی

روگه

وه ریزه، پویتهی دده نه که کوبین
و وه کیرتین مرولابه تی و زانستی

ژماره ① هافینا ٢٠١١